

BĂIEȘII ÎN CONTEXTUL SUD-SLAV

Biljana Sikimić

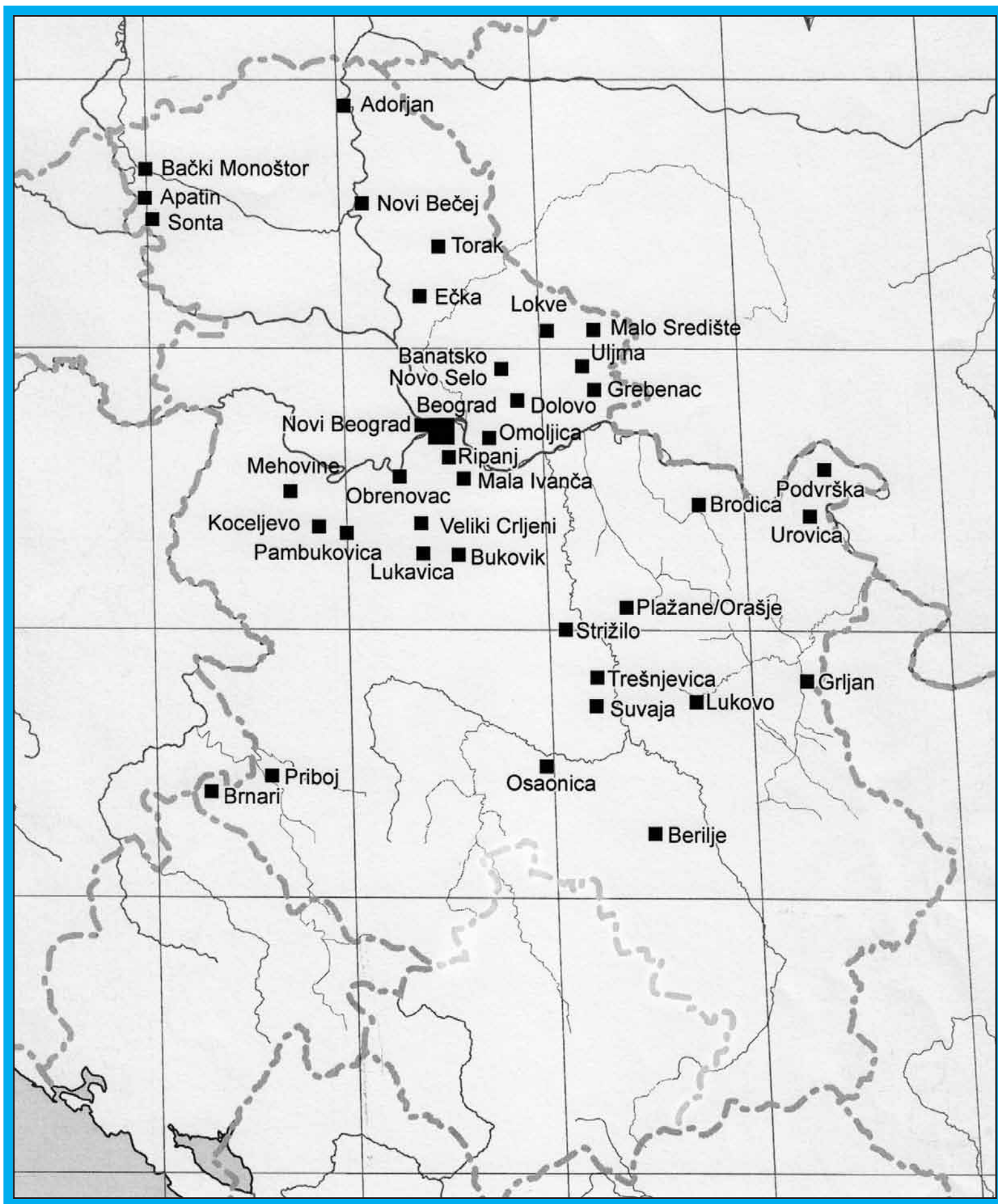
Interesul față de băieșii din mediile sud-slave rămâne, cronologic, în urma interesului științific față de romi. De fapt, tocmai mulțumită unei preocupări științifice serioase vizavi de romi, ce datează de la sfârșitul secolului al XX-lea, începe să fie cunoscută stratificarea internă a „romilor” și a altor grupuri cărora li se atribuie originea „romă”.

Istoricul interesului cercetătorilor români față de băieși a fost prezentat publicului român de Otilia Hedeșan în studiul *Mă razumești, fata mea... Note de teren pe Valea Moravei*, publicat la București în anul 2007. În paralel cu acest interes – firesc, de altfel – al cercetătorilor români față de un grup etnic specific, având româna ca limbă maternă, la sfârșitul secolului al XX-lea se înregistrează o creștere a interesului pentru acest grup și în alte regiuni în care trăiesc numeroase comunități de băieși care nu beneficiază de sprijinul instituțional al limbii lor materne. Este vorba, înainte de toate, de Ungaria, iar ceva mai târziu și de țările sud-slave – Bulgaria, Croația și Serbia.

Echipa de cercetători a Institutului de Balcanologie al Academiei Sârbe de Științe și Arte (ASŠA) din Belgrad a jucat un rol important în încurajarea cercetării științifice a băieșilor, prin publicarea, în anul 2005, a volumului internațional de studii în limba sârbă *Banjaši na Balkanu. Identitet etničke zajednice (Băieșii din Balcani. Identitatea unei comunități etnice)*. Acesta a fost urmat de alte două culegeri internaționale de studii pe tema jertfei de sânge – *Kurban in the Balkans* (în

anul 2007) și *Krvna žrtva. Transformacije jednog rituala (Jertfa de sânge. Transformările unui ritual)* (în anul 2008). Strategia cercetărilor științifice care au stat la baza elaborării acestor volume a fost stabilită și de tema a trei proiecte succesive, finanțate de către Ministerul Științei din Serbia – *Etnolingvistička i sociolingvistička istraživanja izbeglica i multietničkih zajednica na Balkanu (Cercetările etnolingvistice și sociolingvistice ale refugiaților și comunităților multietnice în Balcani)*, în perioada 2002–2005, *Etnička i socijalna stratifikacija Balkana (Stratificarea etnică și socială a Balcanilor)*, în perioada 2006–2010, și *Jezik, folklor, migracije na Balkanu (Limba, folclorul și migrații în Balcani)*, început în ianuarie 2011, precum și de cadrul general al activității Institutului de Balcanologie. Interesul științific inițial îl constituie contactele balcano-slavo-românești, prin acceptarea postulatelor lingvisticii antropologice înțelese în mod amplu: colectarea de date privind stadiul real al limbii și al uzului ei. Având în vedere că, la începutul acestor cercetări, nu au existat materiale științifice privitoare la graiurile băieșilor din Serbia, prioritate au avut temele din istoria orală, cultura tradițională, folclorul și construcția identității. Cercetările de teren au fost efectuate, ori de câte ori acest lucru a fost posibil, în contextul comunității locale, mai ales când aceasta era românofonă, ca, de exemplu, în Serbia răsăriteană (timocenii) și în Banat (românii, iar deseori și romii).

În echipa care s-a ocupat cu cercetarea băieșilor au fost cooptați, de-a lungul anilor, numeroși cercetători din Serbia și străinătate, dintre care mulți nu sunt lingviști și nu vor-

Harta localităților de băieși din Serbia în care cercetătorii Institutului de Balcanologie al ASSA din Belgrad au efectuat cercetări de teren

besc limba română. De asemenea, unii cercetători ai Institutului de Balcanologie ASSA au avut posibilitatea să lucreze pe teren și în Croația și Bulgaria, ca oaspeți ai altor instituții științifice. În ultimii zece ani, în cadrul echipei Institutului de Balcanologie ASSA, cercetări în comunitățile de băieși au efectuat (în ordine alfabetică): Nadège Couvert, Svetlana Ćirković, Smiljana Đorđević-Belić, Aleksandra Đurić-Milovanović, Otilia Hedeșan, Marija Ilić, Jens Bengelstorf, Ana Jovanović, Jelena Jovanović, Teodor Munteanu, Tanja Petrović, Mirijana Petrović-Rignault, Dragana Ratković, Aleksandar Repedžić, Biljana Sikimić, Annemarie Sorescu-Marinković, Lada Stevanović.

Vom încerca să prezentăm cronologic cercetările de teren întreprinse în comunitățile de băieși, începute în luna aprilie 2002. Trebuie spus că anchetele de teren la timocenii din Podvrška (lângă Kladovo, în Serbia răsăriteană) a reprezentat, totodată, și prima întâlnire directă cu băieșii, întâlnire care a stârnit interesul pentru cercetarea acestui grup și a avut ca rezultat o serie de studii individuale, precum și amintitul volum inițial de studii. Apoi, în luna august 2002, băieșii au fost din nou cercetați în contextul a încă două așezări de timoceni: Grljan (localitate multietnică de lângă Zaječar, unde mai trăiesc și bulgari veniți din împrejurimile orașului Teteven) și Lukovo (lângă Boljevac, unde trăiesc băieși, romi, timoceni și sârbi).

În același an, 2002, au început, practic, și anchetele de teren specializate în comunitățile uneori foarte mici de băieși. Au fost mai întâi cercetați romii și băieșii din suburbiile orașului Belgrad: în iulie 2002 – Lazarevac și satul Lukavica, de lângă Lazarevac, apoi Obrenovac (ulterior, încă o dată, în octombrie 2003, cartierul Colonia muzicală), precum și satul Veliki Crljeni.

Au urmat primele cercetări comune de teren cu antropologul român Otilia Hedeșan, în cursul lunii august 2002: băieșii din localitatea sud-bănățeană Doloave, apoi cei din apropierea Jagodinei – Strižilo și Trešnjevica. La sfârșitul lunii noiembrie 2002 au fost întreprinse cercetări la băieșii și sârbii din Pomoravlje, în două localități învecinate: Suvaja și Izbenica (din apropierea orașului Varvarin).

Singura localitate mai mare de băieși ursari din Serbia (în afară de cartierul Marinkova bara din centrul Belgradului și de unele gru-

puri mai mici de ursari din orașul Požarevac și din împrejurimile orașului Paraćin, despre care există doar informații secundare) este Bukovik, de lângă orașul Arandelovac (regiunea Šumadija), unde s-au făcut cercetări în octombrie 2002 și apoi în martie 2003. Au urmat anchete de teren în regiunea Posavo-Tamnava: localitatea de băieși Mehovine, de lângă Vladimirci, în paralel cu satul sârbesc vecin Lojanice (în cursul lunii mai 2003). Acestea au continuat cu romii și băieșii din imediata apropiere a Belgradului: cartierul suburban Kaluđerica (în iulie 2003), dar și cartierul central Marinkova bara (în august 2003).

În decursul anului 2003 a fost anchetată cea mai sudică localitate de băieși din Serbia – Berilje, de lângă orașul Prokuplje (în iulie 2003). În luna octombrie 2003, în repetate rânduri, s-au făcut cercetări în localitatea Mala Ivanča de lângă Belgrad.

Psihologul Aleksandra Kostić de la Facultatea de Filosofie din Niš și-a început, în vara anului 2003, cercetările de teren din domeniul psihologiei sociale la băieșii și romii din Tešica și Prčilovica, din apropierea orașului Aleksinac.

În decursul anului 2004 au început cercetările sistematice ale băieșilor din Voivodina: în luna martie au fost anchetate localitățile Uljma (rom. Ulmu) și Vranjevo din Novi Bečej (regiunea Banat). În luna mai au început cercetările la băieșii catolici din Bačka (acestea fiind organizate de Antun Čonka din Sonta), fiind anchetate localitățile dunărene Sonta, Apatin și Bački Monoštor, iar mai târziu și Adorjan de pe malul râului Tisa, lângă Senta, în care populația majoritară o constituie maghiarii.

O altă cercetare majoră de echipă a fost realizată în Brodica (o mahala a satului Voluja de lângă Kučevo), la sfârșitul lui aprilie 2004. De această dată, accentul a fost pus, întru totul neplanificat, pe un element al unui obicei funerar, pe care cercetătorii l-au întâlnit la fața locului – construirea de punți pentru morți peste pârâul din localitate.

În iunie 2004, echipa de cercetători a lucrat în Priboj și în împrejurimi, obiectivul lor de bază fiind caravlahii din acest oraș și din satul apropiat Brnare, în legătură cu care existau unele date conform cărora ar fi fost colonizați din Bosnia.

La începutul lunii octombrie 2004, echipa de cercetători a lucrat din nou cu băieșii din regiunea Pomoravlje, de data aceasta cu cei

din localitatea Osaonica, de lângă Trstenik (la inițiativa și cu sprijinul organizatoric al lui Branislav Obradović din Berlin). În octombrie și noiembrie au fost cercetați și băieșii din regiunea Posavo-Tamnava, orașul Koceljeva și localitatea Pambukovica (dintre care unii au fost colonizați din apropiere de Priboj).

Mulțumită existenței datelor inițiale despre transa rituală, obținute în decursul cercetărilor băieșilor din localitățile din Pomoravlje, din anul 2002, a fost organizată ancheta de teren a băieșilor din satul Orašje, de lângă Despotovac, în luna martie 2005, cercetare care, din nou neplanificat, a elucidat procedura de confecționare a fuselor. Paradoxal, în paralel cu plecarea băieșilor la muncă în străinătate, în Orašje încă se mai practică și una din meseriile tradiționale ale acestora – confecționarea obiectelor din lemn.

Anul 2006 a marcat continuarea cercetărilor în afara granițelor Serbiei: în luna mai au fost efectuate cercetări la băieșii din Baranja, Croația (Annemarie Sorescu-Marinković și Biljana Sikimić), în localitățile Darda, Torjanci și Beli Manastir (organizator a fost Institutul de Antropologie din Zagreb). Acestor cercetări i-a precedat o anchetă scurtă de teren efectuată de Annemarie Sorescu-Marinković la băieșii din Međimurje, în localitatea Kurša-

Osaonica: ocupația tradițională a băieșilor - făcutul fuselor de lemn

nec, în luna ianuarie 2006, în colaborare cu istoricul croat Toni Marušić din Varaždin.

Caravlahii din Bosnia și Herțegovina, Republica Srpska, localitățile Lopare și Bijeljina, au fost cercetați de Biljana Sikimić la începutul lunii iunie 2006, mulțumită ajutorului și organizării asigurate de istoricul Zdravko Antonić, și la începutul lunii mai 2010, în localitățile Slatina și Devetinja din apropiere de Banja Luka.

După obținerea unor date importante în regiunea Baranja, s-a impus cercetarea suplimentară a mării colonii de băieși din orașul Apatin, astfel că această anchetă suplimentară a inclus și satul de coloniști Prigrevica, în luna iunie 2006.

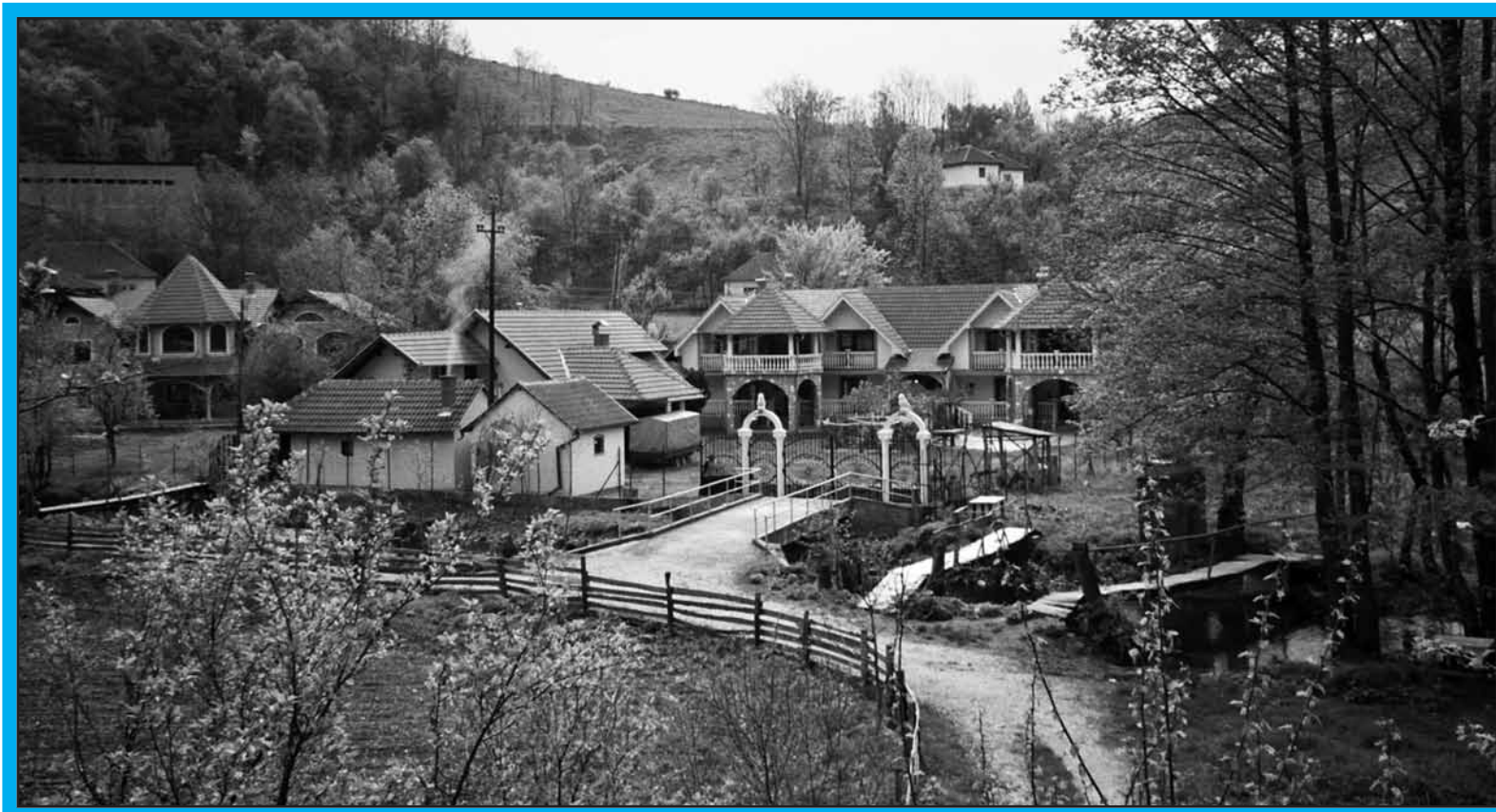
În cadrul cercetărilor privitoare la jertfa de sânge, în vizorul cercetătorilor s-au aflat obiceiurile rom de Sf. Gheorghe în orașul Prokuplje, ocazie cu care s-a lucrat din nou și în Berilje (în luna mai 2007), cercetările de teren fiind organizate de Baja Saitović din Prokuplje.

În apropierea orașului Belgrad, la Ripanj, în care, de asemenea, există o mare așezare de băieși, cercetările de echipă au fost efectuate din luna mai și până în decembrie 2008. În același an au început și cercetările în cartierele din carton din diverse părți ale Belgradului, mai ales în grupul de băieși colonizați din localitatea Prčilovica, de lângă orașul Aleksinac, lângă Blocul 45 din Belgradul Nou.

Băieșii (*rudarii*) din Bulgaria de Nord-Vest au fost cercetați, în luna august 2008, de Annemarie Sorescu-Marinković și de romologul Magdalena Slavkova (organizator fiind Institutul de Etnografie și Muzeul Academiei Bulgare de Științe din Sofia).

Trebuie menționat că, și în cadrul cercetărilor antropologico-lingvistice ale românilor din Banat și timocenilor din Serbia răsăriteană, efectuate din 2002 până în prezent, în toate localitățile anchetate au fost purtate regulat discuții și cu băieșii și cu romii. În Banat au fost anchetate următoarele localități: Grebeňaț (în câteva rânduri cu băieșii), Sân Mihai (cu romii și cu băieșii colonizați), Toracu-Mare și Toracu-Mic (cu romii și cu băieșii), Coștei (cu romii), Srediștea Mică (cu băieșii), Râtișor (cu romii), Straja (cu romii), Ecica (cu băieșii), Doloave (în câteva rânduri cu romii și cu băieșii) și Satu-Nou (cu băieșii). Pe terenul Serbiei răsăritene, pe lângă ancheta din localitatea populată doar de băieși, Brodica, băieșii au fost cercetați și în satele timocene majoritare

Podvrška (de lângă Kladovo) și Urovica (de lângă Negotin), precum și în localitățile mixte deja amintite Lukovo și Grljan.

Întreg materialul colectat pe teren (audio, video, fotografii) a fost stocat în Arhiva Digitală a Institutului de Balcanologie și este accesibil beneficiarilor rețelei interne a ASȘA.

Mulțumită înțelegerii redacției revistei *Piramida*, acest număr tematic este consacrat băieșilor în contextul sud-slav. Această culegere interdisciplinară de lucrări în limba română reprezintă o selecție din producția științifică contemporană realizată în baza cercetărilor de teren vizând băieșii în contact cu slavii sudici, de pe teritoriul Bosniei și Herțegovinei, Bulgariei, Croației și Serbiei de azi. Este vorba de o selecție din studiile despre care redactorul a considerat că pot fi de o însemnătate deosebită pentru cititorul român. Toate articolele reprezintă versiuni modificate ale studiilor publicate anterior în limbile sârbă, croată sau engleză, ele apărând pentru prima dată în traducere românească și ca întreg. De asemenea, tot aici am inclus și un document istoric important, precum și fragmente din studiile romologice clasice ale renumitului etnolog sârb Tihomir Đorđević (din anul 1906).

Culegerea se deschide cu lucrările în care este problematizată identitatea băieșilor din

perspectiva antropologiei lingvistice (Anemarie Sorescu-Marinković), a sociologiei (Stelu Șerban) și a psihologiei (Andrea Stanković). Având în vedere că limba română este element-cheie în autoidentificarea băieșilor, urmează două studii lingvistice (Petar Radosavljević și Biljana Sikimić). Alte două studii se bazează pe cercetarea folclorului și culturii tradiționale ale băieșilor (Smiljana Đorđević-Belić și Aleksandra Đurić-Milovanović). În partea finală a culegerii este plasată o poveste biografică cu elemente de istorie orală – o evocare a holocaustului, ale cărui jertfe au fost și băieșii din orașul Belgrad, dar și reconstrucția uneia dintre îndeletnicirile tradiționale ale băieșilor – mersul cu ursul (Svetlana Ćirković). În culegere a mai fost inclusă și bibliografia selectivă a celor mai importante lucrări științifice și izvoare istorice despre băieși în contextul sud-slav. Ca ilustrații sunt reproduse fotografii din Arhiva Institutului de Balcanologie ASȘA.

Autorii țin să îi mulțumească pentru ajutor excelentei traducătoare și colege, lingvistei dr. Romanța Iovanovici.

Brodica: case de băieși (în dreapta se observă „puștile pentru morți”)